

אסטרטגיה רבתה לעידן של "בין שלום למלחמה"¹

במזרח התיכון של העתיד הנראה לעין לא תהיה התקדמות קווית בטוחה לעבר שלום כולל ויציב, אך עם זאת גם לא יהיה זה המזרח התיכון הישן, שבו קיומנו היה מושגת בעיקר על החרב. כלומר, צפוי מצב הרבה יותר עמום ומסובך, ומכאן ההכרח באסטרטגיה רבתה ישראלית, שגם היא מורכבת, גמישה ומתמודדת בהצלחה עם פרדוקסים

פרופ' יחזקאל דרור

מכאן שעם כל המאמצים הדרושים בתחום המדיני-ביטחוני, מלאכה חשובה לא פחות להמשך מימוש הציונות וקידום המדינה היא בתחומים ערכיים-תרבותיים וזהותיים-חברתיים. אך באלה חסר דיון ציבורי רציני ומאמץ ממשלתי של ממש, להבדיל מתשומת הלב והמשאבים הרבים המוקדשים לתחומים המדיניים והביטחוניים. דרושה מהפכה למחצה באסטרטגיה רבתה המדינית-ביטחונית של ישראל – ולכך מוקדש מאמר זה. יחד עם זאת, עם כל ביקורתי על ליקויי החשיבה המדינית-ביטחונית, מעלותיה הרבות במקומן עומדות, ורבים העוסקים בשיפורה. לעומת זאת, בסוגיות המהות של מדינת ישראל, הקובעות את העתיד לא פחות – ושגם בהן הישגי העבר הם מפוארים בחלקם – רבים הנושאים המצויים בהידרדרות, אך למרות זאת לא זוכים לאבחון ולהתמודדות, או שאינם מופיעים כלל על סדר יומן של הממשלות השונות. האנושות כולה מצויה בשלבי מוטציה

לעתיד שמעבר לחשיבה כתוצאה משילוב בין תמורות דמוגרפיות, ערכיות ותרבותיות, פוליטיות וגיאופוליטיות, כלכליות וחברתיות, ובעיקר מדעיות וטכנולוגיות. השינוי המהיר הזה גורם בהכרח לדה-סטביליזציה ולטראומטיזציה, ואלה מצידן דוחפות – בין השאר – לפונדמנטליזם פנטי, ל"שבטיות", לחיפוש אויבים ולאלימות. כאשר תהליכי עומק כאלה מלווים בפערים גדלים ברמות החיים מצד אחד ובהפצה של נשק קוטל

מבקש אני להעמיד את הנושא שבו אעסוק בהקשרו ההיסטורי. הציונות ומדינת ישראל הן אחת ההצלחות ההרואיות בהיסטוריה. מצבנו כיום טוב, בסך הכול, למרות העימות הקשה עם הפלסטינים. יתר על כן, מגמות עולמיות רבות, למשל בכל הנוגע לגלובליזציה ולכלכלת הידע, פועלות לטובת ישראל.

יחד עם זאת, הנושאים המדיניים-ביטחוניים ממשיכים להיות בעלי משמעות קיומית לישראל, אך אין הם היחידים הקובעים את עתידנו. מהותה הפנימית של ישראל כמדינה יהודית-ציונית של העם היהודי (יחד עם היותה מדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה) מעמידה בעיות קשות לא פחות ואולי גם יותר, שכן הידרדרות של ישראל למדינה "פוסט-ציונית" תהיה בחזקת כישלון חרוץ של הציונות ועלולה לקרב את הקץ של העם היהודי ושל היהדות, גם אם

אותה מדינה תהיה בטוחה מאיומים מלחמתיים וגם אם תתקבל כחברה בליגה הערבית. הערכתי היא שסכנת השחיקה במשמעותה היהודית-ציונית של ישראל היא בעלת הסתברות גבוהה בהרבה מזו של פגיעה מלחמתית הרסנית.²

סכנת השחיקה
במשמעותה היהודית-
ציונית של ישראל היא
בעלת הסתברות גבוהה
בהרבה מזו של פגיעה
מלחמתית הרסנית

פרופסור למדע המדינה
באוניברסיטה העברית
בירושלים. בעבר יועץ
כיר לתכנון בלשכת
שר הביטחון

המונים ושל כלים להפעלתו בכל מקום מצד אחר³ – אזי שום מקום ושום חברה אינם יכולים להגיע ל"ביטחון מוחלט", גם לאחר סיום המלחמה הקרה ופרדוקסלית גם בגלל התחסלותה של ברית-המועצות.

יחד עם זאת, מצבה הביטחוני של ישראל הוא ייחודי בחומרותו הקיומית ובהיותנו המדינה הדמוקרטית היחידה העלולה להיות יעד, ולו גם בהסתברות נמוכה, למכה השואפת להשמיד מדינה ולקטול חברה. לכן זקוקים אנו לתורת ביטחון מעולה, התואמת נסיבות המשתנות בחלקן במהירות. על תורת הביטחון החדשה בחלקה, שעליה מצווה ישראל, לכלול מספר רבדים – החל באסטרטגיה רבתי וגמור בתורת הפעלת הכוחות, בנייה מחדש של הבסיסים הפנימיים של הביטחון הלאומי ועוד כהנה וכהנה – כאשר בסך הכול דרושה תורה מדינית-ביטחונית

"מהפכנית למחצה", שבה חידוש יצירתי רב משתלב עם המשך פיתוחם של הנכסים הקיימים שכוחם עימם. מאמר זה מוקדש להצגת מספר עקרונות לאסטרטגיה רבתי "חצי מהפכנית" כזאת. אך אין זה אלא שלב אחד בפיתוח תורה מדינית-ביטחונית חדשה לישראל, שעליה אני עמל⁴ נוטה אני להשערה, שעד מלחמת ששת הימים ענתה האסטרטגיה רבתי של ישראל היטב על עיקר הצרכים. אלא שהתמורות מאז, כולל אלה הנובעות מעצם הצלחותיה הביטחוניות של ישראל, הביאו להתיישנותה החלקית של תורת הביטחון הישראלית, והיא מפגרת מאוד אחרי האתגרים והנסיבות – פיגור שהביא לכישלונות צורמים.

תורת הביטחון של ישראל – יחד עם כשרונות צה"ל, אומץ ליבם ומסירותם של המפקדים ושל החיילים, כישורי הקברניטים

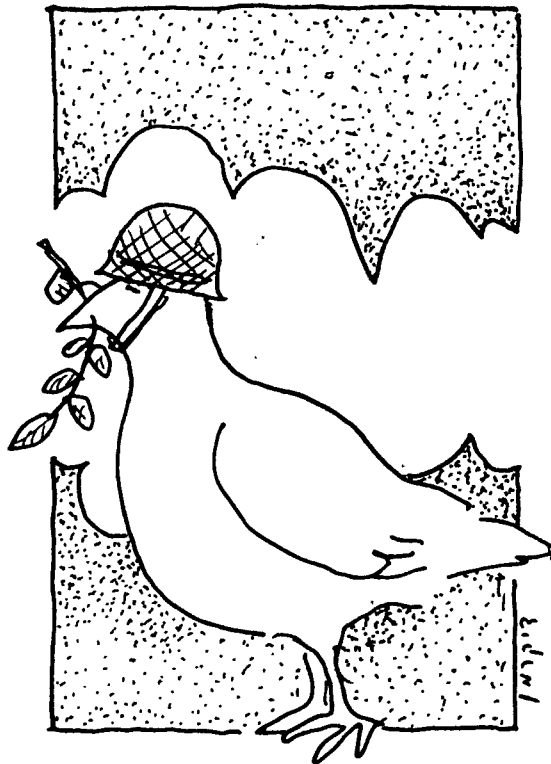
ויצירתיות המפתחים – הביאה להצלחות רבות נוסף על הניצחונות המזהירים בשדות הקרב. אלה כוללות, למשל, בנייה של דימוי ציבורי של יכולת הרתעה אסטרטגית, פיתוח מערכות נשק מקוריות מעולות, כינון "יחסים מיוחדים" עם ארצות-הברית, חיזוק קשרים עם מדינות פריפריה ועוד כהנה וכהנה. יחד עם זאת, מאז מלחמת ששת הימים גברו הכישלונות שניתן היה למנוע אותם, כולל החמצת הזדמנויות. סיבה ישירה עיקרית לכך היא הפיגור ההולך וגדל של החשיבה המדינית-ביטחונית אחרי מורכבות המצבים והתהליכים שאיתם על ישראל להתמודד.⁵

כך, למשל, עצם הדבקות במשך שנים רבות בדעה המכשילה שישראל היא "מדינת סטטוס-קוו" מצביעה על ליקוי תפיסתי בסיסי של העדר חשיבה דינמית ולא קווית, כדרוש בעידן של תמורות במזרח התיכון⁶ והעולם. התוצאות מלמדות בבירור שישראל לא הייתה ערוכה להתמודד בהצלחה עם קפיצות הן באיומים הן בהזדמנויות. לזה יש להוסיף שגם התעצמותה של ישראל חייבה חשיבה אסטרטגית רבתי מסוג אחר, שכן עוצמה זו סיפקה לישראל יותר אופציות – וריבוי אופציות מחייב מחשבה יותר מעמיקה ויותר יצירתית. כל אלה יחדיו יצרו פער הולך וגדל בין טיבה של תורת הביטחון הישראלית לבין האיומים וההזדמנויות שתמורות אזוריות, עולמיות וגם תוך-ישראליות מעמידות בפנינו – פער שגרם בהכרח לכישלונות, שלא בוששו לבוא.

לצערי, רבות וחמורות הדוגמאות לכך, כגון הכישלונות בשלבים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים והמעבר המהיר מהניצחון הצבאי במלחמת שלום הגליל לדשדוש במציאות של דרום לבנון. אך אשתמש בנושא הפלסטיני כדי להציג את האסטרטגיה רבתי הישראלית בשיא כישלונותיה.

במלחמת ששת הימים לא שקלה ישראל את האפשרות לחולל תמורה דמוגרפית ביהודה ובשומרון, ולאחר אותה מלחמה החמיצה ישראל הזדמנויות לנסות להתקדם קפיצתית לשלום תמורת שטחים. מדיניות ההתיישבות לאחר מלחמת ששת הימים הייתה פשרה לא שקולה לעומק בין המאמץ ליישב אזורים נבחרים רחבים בצורה מסיבית לבין הימנעות מהתיישבות, שתקשה בבוא הזמן על מדיניות של שטחים תמורת שלום.⁷ לא נידונה ברצינות האפשרות לנצל את

שנות השלטון ביהודה ובשומרון לקידום מודרניזציה ודמוקרטיזציה של החברה הפלסטינית תוך מתן אוטונומיה של ממש (למרות הצעות מרחיקות לכת שהוכנו – בהתאם להסכמי קמפ-דייוויד עם מצרים – על-ידי ועדה בראשותם של חיים קוברסקי ושל אלוף אברהם טמיר). גופי ההערכה לא חזו מראש את האינתיפאדה, אף שמינימום של חשיבה המתבססת על מחקר השוואתי של חברות אתניות תחת כיבוש היה מצביע על אפשרות רבת הסתברות של התמרדות – במיוחד לאחר שדור חדש מגיע לגיל הפעולה.⁸ הסכמי אוסלו – גם אם עקרונותיהם היו בחזקת הימור מוצדק השואף לפריצת דרך – גדושים ליקויים

רציניים, והמשך המשא-ומתן עם הרשות הפלסטינית וההיערכות בשטח, עם כל המרכיבים החיוביים שבהם, היו מלאים בליקויי הערכה ומעשה הן בראייה "שמאלית" הן בראייה "ימנית" – עם תוצאות שקשה להתמודד איתן.

לשם הדיוק אוסיף שבעצם מעולם לא הייתה ואין גם כיום לישראל "אסטרטגיה רבתי" במובן של עקרונות מדיניות רב-ממדיים שקולים היטב מבחינה ערכית ומקצועית, משולבים וארוכי טווח, עם ראייה קדימה לפחות ל-20-30 שנה תוך התמודדות מתוככמת עם אי-ודאות – עקרונות המכוונים לסייע בהחלטות השוטפות ובהחלטות מעצבות העתיד, כולל ניהול משברים.

אומנם פותחו הנחות עבודה, דוקטרינות וגם תורות בתחומים רבים, שענו היטב על הצרכים, אך אלה התיישנו בחלקם. חסרה תורה מדינית-ביטחונית כוללת, ארוכת טווח ו"עמוקה". אחד הסימנים לכך – נוסף על הכישלונות הבולטים

לעין הנובעים מחוסר זה – הוא

העדר מסמכים העוסקים באסטרטגיה רבתי. אי-אפשר להגיע לאסטרטגיה רבתי רצינית בדרך של חשיבה מקוטעת ובאמצעות תורה שבעל-פה. גם יחידות מטה בעלות הציוד המתודי, המעמד המדרגי, האוטונומיה המקצועית והקרבה לדרג המדיני, החינוכיות לעיבודה של תורת ביטחון מדינית-ביטחונית, כולל אסטרטגיה רבתי, לא היו בנמצא עד לזמן האחרון.⁹

אין צורך להכביר במילים כדי לעמוד על המורכבות ההולכת וגוברת שבפניה ניצבת ישראל:

שינויים במפת המעצמות והתנהגותן, כולל תמורות אפשריות במדיניות של ארצות-הברית ואי-יציבות אפשרית ברוסיה; תמורות במשטר הבינלאומי, כולל, למשל, אמנה נגד נשק כימי; צורות התנגשות חדשות מסוג "מלחמת אינפורמציה"; התמורות בטכנולוגיה הביטחונית – די באלה כדי להעמיד את ישראל בפני מצבים ותהליכים חדשים, המחייבים שינויים מפליגים באסטרטגיה רבתי שלה. אולם הגרעין הקשה של הערכת הדינמיקה (מושג שמוצע במקום "הערכת מצב", המשדרת נימה סטטית), המחייבת "חצי מהפכה" באסטרטגיה רבתי, מתייחס למזרח התיכון.

שלושה מאפיינים של הדינמיקה של המזרח התיכון מצטרפים יחדיו לאתגר הביטחוני-מדיני התובעני העומד בפני ישראל, המחייב אסטרטגיה רבתי חדשה בחלקה, המבוססת על יצירתית רבה:

א. המזרח התיכון רווי גורמי אי-יציבות דמוגרפיים, כלכליים-חברתיים וערכיים-דתיים-תרבותיים. במיוחד המחלוקות סביב "זהות העצמית" המוסלמית ויחסי ה"אהבה-

שנאה" בין המסורת והפונדמנטליזם למודרניות¹⁰ יוסיפו לזעזע את המזרח התיכון וכנראה גם את העולם כולו. בכל אופן, לתקופה של דור אחד או שניים לפחות כמעט ודאי הוא שהמזרח התיכון יצטיין באי-יציבות רבה. מכאן שגם הסכמי שלום כוללים אינם ערובה לשלום בר-קיימא (כפי שגם עוינות אינה בהכרח בת-קיימא, אלא ששינוי בה ידרוש זמן רב יותר). יתר על כן, יש לצפות גם ל"קפיצות", אם כי אחת ה"הפתעות" יכולה להיות שמצב זה או אחר יתמיד לזמן רב. המזרח התיכון הוא איזור שבו יש הסתברות גבוהה למימוש אירועים כאלה או אחרים, שלכל אחד מהם בפני עצמו יש בראייה מראש הסתברות נמוכה ואף מזערית. די באזכור השינויים בירושת השלטון בממלכת ירדן, שלא לדבר על יוזמת השלום של הנשיא סאדאת והתמורה במשטר באיראן, כדי להמחיש זאת. התמוטטות של סעודיה, תהפוכות בטורקיה ושוב באיראן, שינויי משטר במצרים, טרור לא קונוונציונלי המכוון נגד מנהיגות של ארצות ערב – אלה

אינן אלא המחשות מעטות מיני רבות של הצפון בפוטנציאל ההתפתחות של המזרח התיכון, כולל ההסתברות הגבוהה של אירועים ושל מגמות שמעבר לחשיבה.¹¹

ב. לאי-הוודאות של המגמות ושל האירועים מתחברת הוודאות בדבר כוחן ההולך ומתעצם של מדינות ערב ושל קבוצות פעולה לא מדינתיות בתחום הקונוונציונלי ובתחום הלא קונוונציונלי. התפתחות זאת כוללת שיפור ביכולות השיגור והפעולה ארוכות הטווח, המרחיבות את המעגל העוטף את ישראל של "מדינות

העימות" ושל "קבוצות העימות".

ג. יחד עם תהליכים אלה פועלת מגמה כפולה, שהיא רבת מתחים ופרדוקסים, של עוינות נמשכת ולעיתים גם גוברת לישראל מצד אחד ונכונות להשלמה עם ישראל, לפחות פרגמטית ואולי גם מהותית, מצד אחר.

הצירופים המגוונים האפשריים – והצפויים בחלקם – בין שלוש דינמיקות אלה (שיש עוד להוסיף עליהן כהנה וכהנה, כולל השפעות של התפתחויות בעולם) מלמדים כי בעתיד הנראה לעין צפויה ישראל להיות נתונה במצבים ובתהליכים של "חצי שלום, חצי התנגשות וגם מלחמה". האיזור אינו צועד בעתיד הנראה לעין ל"מזרח תיכון חדש", שבו שוררים שלום יציב ושיתוף פעולה ידידותי, אבל המזרח התיכון גם אינו מועד באופן דטרמיניסטי לעוינות מתמדת ופעילה נגד ישראל. המזרח התיכון צפוי לנוע בקצב משתנה בין שני מצבים "פשוטים", יחסית, אלה: הוא יהיה מורכב, עמום, גדוש סתירות ומשתנה לפרקים ביחסו לישראל. מכאן הערכת העתיד המוצעת כבסיס לפיתוח אסטרטגיה רבתי ישראלית: העתיד הנראה לעין יכול

עד מלחמת ששת הימים ענתה האסטרטגיה רבתי של ישראל היטב על עיקר הצרכים. אלא שהתמורות מאז, כולל אלה הנובעות מעצם הצלחתיה הביטחונית של ישראל, הביאו להתיישנותה החלקית של תורת הביטחון הישראלית, והיא מפגרת מאוד אחרי האתגרים והנסיבות – פיגור שהביא לכישלונות צורמים

מדיניות ההתיישבות לאחר מלחמת ששת הימים נעה בין המאמץ ליישב אזורים נבחרים רחבים בצורה מסיבית לבין הימנעות מהתיישבות שתקשה בכוא הזמן על מדיניות של שטחים תמורת שלום

היאחזות נח"ל אלישע שבכקעת הירדן

תמהיל דינמי וגם "קפיצתי" בין הסדרים ושלוש מצד אחד לבין מלחמות ומגוון של מעשי אלימות והתנגשויות מצד אחר, כלומר, בוודאות כמעט דטרמיניסטית ניתן לומר שלפחות ב-50 השנים הקרובות נהיה במצב של "בין שלום למלחמה".

מדובר במזרח תיכון שבו אין שלום כולל ויציב, אך יחד עם זאת כבר אין מדובר במזרח תיכון שבו קיומנו מושתת על החרב בלבד. במקום שני מצבים "ברורים" אלה צפויה לנו מציאות הרבה יותר עמומה, מסובכת וגם "פתוחה", דהיינו ניתנת להשפעה - כולל במידת מה גם על-ידי עמדותיה ומעשיה של ישראל. על אחת כמה וכמה חיונית לישראל אסטרטגיה רבתי שגם היא מורכבת, גמישה ומתמודדת בהצלחה עם פרדוקסים וסתירות באופן שיש בו כדי לשפר את מצבה של המדינה ולהבטיח את שגשוגה.

האסטרטגיה רבתי הדרושה לישראל כרוכה בחצי מהפכה תפיסתית: עלינו לעבור, בין השאר, לתפיסה אולטרא-קלאוזביצית, שבה קידום יעדים מדיניים, ובראשם שלום יציב ככל הנחת, הוא המטרה המרכזית. יחד עם זאת, תפיסה מדינית-ביטחונית חדשה בחלקה הכרחית גם להצלחה במילוי המשימה הראשונה של תורת הביטחון - מניעה או לפחות צמצום של פגיעה כוחנית או כוחנית-מדינית בשלומה ובשגשוגה של ישראל.

כבסיס הכרחי לאסטרטגיה רבתי אולטרא-קלאוזביצית ראויה דרושות, בין השאר, הערכות דינמיקה ארוכת טווח מטיפוס חדש בחלקן. כך, למשל, בניגוד להמלצות הפרימיטיביות של ועדת אגרנט בדבר התמקדות ב"יכולות", הרי כשמדובר בתהליכים שבין שלום לבין התנגשות, וכאשר בידי מדינות הולכות ורבות - וגם בידי קבוצות לא מדיניותות - מצויים כלי התקפה מרוחק, כולל, בעתיד הנראה לעין, לא קונוונציונליים, צריכות הערכות הדינמיקה להתמקד גם בכוונות. ואכן יש התחלות לכך בהבחנה המקובלת כיום בין "סיכונים", הטמונים ביכולות, לבין "איומים", הכוללים הן יכולות והן כוונות. לא פחות מכך דרוש מיקוד רב בזיהוי ובמפוי הזדמנויות וכן בזיהוי אפשרויות ליצור הזדמנויות על-ידי יוזמות ישראליות. יתר על כן, לעיצוב דרכה של ישראל בסביבה המזרח תיכונית הצפויה דרושות הערכות דינמיקה ארוכות טווח ל-20 שנה ויותר, המשמשות גם בסיס להחלטות שוטפות עיקריות. כל זאת תוך טיפול נכון באי-ודאות.

מבקש אני לחזור לדוגמא של כישלונות ישראל במדיניות כלפי הפלסטינים. אפסח על סוגיית ההערכות בכל הנוגע למיעוטים בישראל ואתרכז בהערכות בדבר פוטנציאל ההתפתחות של מדינה פלסטינית. צריך להיות ברור לכל מי שאינו סובל ממה שמוכר בפסיכו-פתולוגיה כ"עיוורון שכלי" (המוגדר כחוסר יכולת מוחית לתפוס ולהבין נכונה את אשר העיניים רואות)¹² כי יש לבסס החלטות ישראליות במשא-ומתן עם הפלסטינים - וגם פעולות ישראליות בשטח - במידה רבה על חיזוי, ולו ברמה של "ניחוש-אומדן" והשערות זמניות, של פוטנציאל ההתפתחות של מדינה פלסטינית בטווח של לפחות 20 שנה, כולל מיפוי של אפשרויות ישראליות להשפיע על מגמות

התפתחותה והכנות לפעולה בהתאם. אולם מתברר שכנראה אין בנמצא הערכות ועבודות מטה העוסקות בכך.¹³ איני יכול לתאר לעצמי סימן מעיד מובהק יותר לצורך בלפחות חצי מהפכה בתורה ובמעשה של הערכות המצב (מה עוד שנוצר רושם חזק שלא קיימת כלל תורה שיטתית כזאת).

דוגמא נוספת ואחרונה – בשלב זה – לשינויים המחייבים חצי מהפכה תפיסתית היא ההתפתחות המהירה של ההרתעה נגד ישראל, החל מהסכנה של פעולות טרור נגד יעדים יהודיים בעולם ואיום בירי טק"ק מדרום לבנון למרכזי אוכלוסייה ישראלית וגמור באיום גרעיני עמום. הרתעות אלה מעמידות סימני שאלה בפני יכולתה של ישראל להשתמש בעליונותה

הצבאית ומערערות את יכולת ההרתעה שלנו, תוך העמדת ישראל בפני יחסי גומלין מורכבים של "הרתעה מול הרתעה", שאין בינו לבין תורת הביטחון הקלסית של ישראל כמעט ולא כלום.

על רקע הדיון לעיל בצורך בתורה מדינית-ביטחונית "חצי מהפכנית" אמחיש מאפיינים של האסטרטגיה רבתי הדרושה עליידי הצגה ודיון ראשוני ותמציתי ב-23 ממדים המציגים את פניה השונים והחדשים חלקית. אין בכך כדי

למצות את הנושא או להציג תורה סדורה ושלמה. במיוחד ממעיט אני בדיון בתחומים הזוכים לתשומת לב רבה, כגון המחקר והפיתוח הביטחוני ומסכת היחסים עם ארצות הברית – אם כי גם בהם דרושה בחינה מחדש, כפי שמומחש עליידי הבעיות המתגלות בבנייה מחדש של התעשיות הביטחונית, וחמור מזאת – מכישלונות פרשת ה"פאלקון", על הנזק הכפול שנגרם ליחסי ישראל הן עם ארצות הברית והן עם סין. שלא לדבר על העלות הכלכלית.

אקדים להצגת הממדים הנבחרים של האסטרטגיה רבתי המומלצת ארבע הערות:

א. מניין של 23 ממדים עושה בהכרח רושם מורכב ויוצר מעמסה על הקורא. לאמיתו של דבר, מדובר בממדים שאינם מאותה רמה, וניתן היה לסדרם ל"ממדי יסוד" ול"ממדי משנה", תוך סידור יותר שיטתי. אולם היה בכך משום איבוד של רעיונות ופישוט יתר של נושאים, ולכן אינני הולך בדרך זו.

ב. כדי להתמודד עם מציאות מורכבת דרושה אסטרטגיה רבתי מורכבת, הכוללת גם פרדוקסים הבאים לעמוד מול אתגרים פרדוקסליים. לכן הכרחית יכולת למחשבה מדינית-ביטחונית מורכבת, בלי להידרדר לסרבול ולכאוס מחשבתיים, שסופם להביא להסתמכות יתר על "השכל הישר" גם כאשר אינו הולם "סוגיות עקומות".¹⁴

ג. מדובר ב"חזון מעשי". בוודאי שאי אפשר לממש את כל הממדים בצורה מיטבית ובבת אחת. אך יש לפתח את כל הממדים במידה סבירה ולשים דגש משתנה על פיתוח נוסף של

ממדים נבחרים לאור הנסיבות המשתנות ותהליכי הלמידה. ד. אינני בשל לסיווגיה של כל הממדים ל"תורה אחידה" גם אם מורכבת; וגם אינני משוכנע שסינתזה כזאת דרושה ואפשרית. יחד עם זאת משמשת תפיסה אולטרא-קלאוזביצית מעין "גג" ו"מסגרת על" לממדים למיניהם ולאסטרטגיה רבתי המוצעת בכללותה. לכן אתחיל בה את מניין הממדים.

הממדים הנבחרים של האסטרטגיה רבתי:

1. **ראייה מדינית-ביטחונית "אולטרא-קלאוזביצית" משולבת** כאמור, ראייה אולטרא-קלאוזביצית היא בחזקת "ממד על" לכלל האסטרטגיה רבתי, מייד לאחר מניעת פגיעה של ממש בישראל.

בגלל מצבה של ישראל בין שלום והסדרים מחד גיסא לעוינות, אלימות ומלחמה מאידך גיסא, ובגלל השדה המדיני והביטחוני המורכב שבו היא פועלת, כמעט שאין מקום לראייה "ביטחונית" הנפרדת מהראייה המדינית. זה נכון במידה הולכת וגוברת גם ברמה הטקטית, כאשר פעולות צבאיות מצומצמות צריכות להישקל ולהתנהל לא לפי אמות מידה צבאיות בלבד, אלא גם מדיניות – כולל השלכות על דעת הקהל במדינות שונות. הדבר מומחש

יפה בקשיי ההתמודדות עם אינתיפאדת אל-אקצא, שבה כל פעולה צבאית צריכה להישקל לא רק לפי תועלתה הטקטית והאסטרטגית-ביטחונית, אלא גם לפי השפעותיה על היחסים עם ארצות הברית, עם אירופה, עם מצרים, עם ירדן ועם מדינות אחרות – נוסף על ההשלכות שיש לה על עתיד היחסים עם הפלסטינים.

2. **קידום שלום יציב כיעד – גם של מלחמה ושל התנגשות** יבוא המערער על הגישה המוצעת ויטען ששיקולים מדיניים היו תמיד מרכזיים בפעולות של צה"ל. הדבר נכון בהכרעות עקרוניות, שהדרג המדיני מופקד עליהן. אך אין הדבר כך בכלל החשיבה והפעולה הביטחונית, והראיה לכך היא הדבקות במושגים כגון "ניצחון" ו"הכרעה", שהם במידה רבה ביטחוניים-צבאיים ומנותקים מחשיבה מדינית.¹⁵

לכן יש בהעמדת קידומו של שלום יציב כיעד מרכזי גם למלחמה ולהתנגשות – מייד לאחר מניעת פגיעה של ממש בישראל – משום המחשה ברורה למהות ה"מהפכנות" של האסטרטגיה רבתי הדרושה לישראל. כך, למשל, אם תיזום סוריה פעולה עוינת מוגבלת כלפי מוצב החרמון, יהיה על ישראל לשקול היטב את כל שלל החלופות – בין תגובה מינימלית, מקומית-נקודתית, שתלמד אותם שהם לא יכפו עלינו דבר עליידי שימוש בכוח, לבין – היפותטית – ניצול התוקפנות הסורית כדי למוטט את המשטר שלה, אם הערכה אמינה קובעת שאין סיכוי להגיע לשלום יציב עם המשטר הנוכחי, אך יש סיכוי לכך עם המשטר החדש שיבוא במקומו.

העלות הגבוהה של המצב הנוכחי של אי-שלום והסכנות החמורות הטמונות בו מצדיקות עיקרון אסטרטגי רבתי נוסף: חיפוש הזדמנויות לקידום שלום ולשיפור המצב הביטחוני של ישראל, גם תוך ניצול זהיר של יתרונה הצבאי

3. חיפוש הזדמנויות לקידום שלום ולשיפור המצב הביטחוני

– בין היתר בעזרת ניצול זהיר של כוח

העלות הגבוהה של המצב הנוכחי של אי-שלום – הן לישראל והן לשאר עמי המזרח התיכון – והסכנות החמורות הטמונות בו מצדיקות, מבחינה ערכית וריאל-פוליטית כאחת, עיקרון אסטרטגי רבתי נוסף, הגזור מהגישה האולטרא-קלאוזביצית: חיפוש הזדמנויות לקידום שלום ולשיפור המצב הביטחוני של ישראל, גם תוך ניצול זהיר של יתרונה הצבאי.

במילים אחרות, אין לשלול "זריקת הפתעות בהיסטוריה" וגם "מלחמה יזומה" כאשר יש בכך, בעתיד הנראה לעין ובהסתברות גבוהה, כדי לחסוך קורבנות רבים יותר לנו וליריבינו. זאת על-ידי קידום של שלום יציב, הרתעה מפני מלחמה עקובה מדם וחזיון יכולתה של ישראל לעמוד באיומים, בשחיקה ובתוקפנות.

העיקרון שמוצע כאן גדוש בסכנות, ויש להפעילו בהירות

רבה, אך החמצת הזדמנויות לקידומו של שלום בר-קיימא ולשיפור משמעותי במצבה הביטחוני של ישראל מסוכנת לעיתים עוד יותר. דוגמא היפותטית לעיקרון הזה היא מצב של התנגשות אלימה בין ממלכת ירדן לבין מדינה פלסטינית, כאשר התערבות סורית ועיראקית העומדת על הפרק מגבירה את החשש מפני שפך דם רב ויצירת מצב גיאואסטרטגי מסוכן מאוד לישראל. אך עומדת גם האפשרות לייצב שלום עם המדינה הפלסט-

לשימוש אקטיבי זהיר, נוסף על היותו בסיס חיוני להגנה על מדינת ישראל ועל שלום אזרחיה.

אם להרחיב את הנאמר, הרי הממד העומד על הפרק מוביל למסקנה שיש לנסחה פעם בצורה שלילית ופעם בצורה חיובית. בניסוח השלילי, המסקנה היא שיש לדחות תפיסה הפוסלת לחלוטין "מלחמת ברירה". מבחינה ערכית אין לעמדה כזאת בסיס מוצק, כאשר רבה ההסתברות שמלחמה יזומה תחסוך חיי אדם רבים בעתיד הנראה לעין. מבחינה ריאלי-פוליטית, מצב של בין שלום למלחמה מסוכן מדי לישראל (וגם למדינות ערב) בכדי להצדיק החמצה של הזדמנויות להטותו בכיוון של שלום, גם אם הדבר כרוך בשימוש זמני בכוח מדוד.

בניסוח החיובי, מוביל הממד למעין "אקטיביזם" מדיני-ביטחוני. הסיבות הבסיסיות לכך הן שתיים, הכרוכות זו בזו: ראשית, כפי שכבר צוין, בעידן של תמורות מהירות לא קיימת כלל חלופה של "סטטוס קוו", שכן מדיניות של "שב ואל תעשה" אינה משאירה אותנו באותו מצב; והמשך העשייה של מה

שעשינו בעבר מביא בדרך כלל לתוצאות שונות מאלה שהשיגה אותה עשייה בעבר. שנית, אין יסוד להנחה כאילו "הזמן פועל לטוב" – תנו". אומנם גם אין יסוד להנחה ההפוכה, ש"הזמן פועל לרע" – תנו", אולם בהעדר ביטחון שהזמן פועל לטובתנו, מחייבת הזהירות שלא לסמוך על תהליכים בלתי ודאיים ולנקוט במ"קום זאת מדיניות פעילה של "התערבות יזומה בהיסטוריה", הבאה למנוע את הרע, לקרב את הטוב ולהיערך בצורה משורפרת לקראת הבלתי

במלחמת ששת הימים לא שקלה את האפשרות לחולל תמורה דמוגרפית ביהודה ובשומרון

בעוד כוחות חיל הרגלים מטהרים במלחמת ששת הימים את כפרי השומרון, יורדים כוחות אוגדת פלד לעבר גשר דמיה על הירדן ופוגשים בדרכם כפריים ערביים שברחו מפני המלחמה ומתחילים לחזור אל בתיהם

ודאי ומה שמעבר לחשיבה.

במילים אחרות: תהליכי התמורה העוברים על המזרח התיכון צופנים בתוכם פוטנציאל גם לרע וגם לטוב. לכן דרושה מדיניות פעילה, אך יחד עם זאת זהירה ושקולה היטב ללא שמץ של הרפתקנות. (להבדיל מסיכון הנחשב לכדאי לאחר שיקול מיטבי, שכן בנסיבות המשתנות במהירות, והגדושות באי-ודאות, כל מעשה ואי-מעשה הם בחזקת "הימור עמום", שיש בו סיכונים, שבחלקם אינם ניתנים לאומדן אמין מראש). עיקרון זה נכון לא רק לממד הנידון כעת, אלא במידה זו או אחרת

נית או עם איחוד בצורה זו או אחרת בינה לבין ירדן וכן עם מדינות ערביות נוספות – בתנאי שישראל תתערב ביד חזקה בתהליכים המתרחשים. במקרה כזה התערבות ישראלית עשויה להיות מוצדקת ואף הכרחית.

זו דוגמא לסוגיה הכללית של ניצול היתרון הצבאי של ישראל לקידום השלום ולצמצום האיומים. עקרונית ומעשית, יש לשימוש בכוח מגבלות והגבלות רבות, ערכיות וריאל-פוליטיות. אך עם מידה גדושה של יצירתיות ושל נחישות, המשולבות בהירות רבה, יש ביתרון הצבאי של ישראל משום נכס רב עוצמה

למרבית הממדים המוצעים ולכלל התורה המדינית-ביטחונית הדרושה לישראל.

4. הכוונה למשא-ומתן

עם היווצרות האפשרות להגיע להסכמי שלום מסוג זה או אחר, הופך המשא-ומתן – במיוחד עם מדינות ערב ועם הפלסטינים, אך גם עם גורמים אחרים – לאחד מדרכי הפעולה החשובות של ישראל. אין פירוש הדבר שכל פעולה ביטחונית מכוונת לקראת משא-ומתן, שכן ייתכנו צעדים שעיקר יעדם ביטחוני במובן היותר צר של המושג, מסוג הפצצת הכור הגרעיני בעיראק ואולי השלבים הראשונים בצעדי הפרדה חד-צדדיים מהיישות

הפלסטינית בעתיד. אך במידה הולכת וגדלה אחריתה של פעולה ביטחונית וכוחנית היא משא-ומתן, המכוון לקדם שלום ו/או לשפר את מצבה של ישראל. לכן הכוונה למשא-ומתן מוצעת כממד חשוב ומוזנח של האסטרטגיה רבתי.

5. קווים אדומים נגד הפרה של הסכמי שלום

ראייה של הסכמי שלום כנדבך מרכזי בביטחונה של ישראל

מחייבת הקפדה יתרה על קיומם לאחר שהם נחתמים. לכן כל הפרה ממשית של הסכם שלום מחייבת תגובה של ישראל, ובחמורות שבהן יש לראות עילה לפעולות צבאיות ישראליות. אין לקבוע מראש את צורת התגובה הישראלית, וזו צריכה לתאם את הנסיבות. אך מומלץ להעמיד קווים אדומים, גם אם עמומים בחלקם, שפגיעה בהם תגרור תגובה ישראלית כואבת – בין שתהיה פרופורציונלית להפרה או תרחיק לכת לצורכי הרתעה. זאת לפי שיקול דעתה של ישראל ולא לפי "כללים" שאותם ינסה להכתיב הצד שכנגד.

6. שמירה על חופש פעולה ממשי – גם נוכח הצורך בבעלי-ברית

כפי שהיה ברור לכל מעצבי תורות המדיניות והביטחון של ישראל, ובראשם דוד בן-גוריון, ישראל זקוקה לתמיכה וגם לבעלי-ברית יחד עם שמירה על חופש פעולה. הקמת הכור בדימונה והסכמי אוסלו עם הפלסטינים הם דוגמאות בולטות ליכולתה של ישראל לשמור על חופש פעולה רב, בלי שהדבר יפגע יתר על המידה ביחסיה עם מדינות אחרות – ובמיוחד עם ארצות-הברית.

יחד עם זאת, לאור העליות והירידות ביחסים עם ארצות-הברית ולאור התלות המדינית והביטחונית בה, חשוב לחזור ולהדגיש את ההכרח לשמור על חופש פעולה של ממש בשעה של מצוקה או של הזדמנות.

חופש פעולה זה חל גם על דרכי התגובה של ישראל לתוקפנות. כפי שהמפר הסכם שלום עם ישראל לא יוכל לסמוך על "קביעה של כללי משחק" המחייבים – כביכול – את ישראל, כך צריך להיות ברור לכל תוקפן, שישראל תקבע את דרכי תגובתה, בין אם לצמצום ובין אם להרחבה ולהסלמה, לפי

שיקוליה שלה ולא דווקא בצורה פרופורציונלית לפעולות התוקפן. יש בחופש פעולה כזה וגם להפגנתו משום נדבך חיוני של הרתעה יעילה, שעל ישראל להקפיד לשמור עליה.

לצורך לשמור על חופש פעולה נרחב יש השלכות על תחומי עשייה רבים בתחום הביטחוני, כגון מחקר ופיתוח, שמירה על רמות מלאי, פיתוח משאבים מדיניים וכן בניית אמצעי הסתרה והונאה. כמו כן על ישראל להקפיד שלא לחתום על הסכמים ועל "בריתות", שיש בהם כדי להגביל מאוד את חופש הפעולה שלה, אלא אם כן התמורה שאנו מקבלים היא גבוהה מאוד, וגם אז דרוש לשמור על גרעין של חופש פעולה, בלי שיהיה בכך משום הפרה בוטה של התחייבויות שישראל לקחה על עצמה.

7. איום נרמז אך אמין בעל משמעות אזורית ועולמית

הצורך לשמור על חופש פעולה חיוני מוביל ישירות לנושא "רגיש", אך בעל חשיבות קיומית: ההכרח ביכולת אמינה ומופגנת "לאיים" על אינטרסים אזוריים ועולמיים, אם ישראל תעמוד במצב של סכנה, קיצונית. מדובר ב"איום" מרומז, הנעשה מפורש רק נוכח איום קיומי. יחד עם זאת הכרחי לבנות דימוי אמין של יכולת ושל נחישות ישראלית לגרום נזק משמעותי לאיזור – וגם מעבר לו – אם מתפתח איום של "רצח מדינה וחברה".

זה הדין – בצורה מתואמת ופשוטת הרבה יותר – כאשר מופעלים נגד ישראל אמצעים, שהדרך היחידה להתמודד איתם היא על-ידי איום בעל השלכות שמעבר לתוקף עצמו, על מנת לעורר אחרים לפעול נגדו. דוגמא פשוטה אך חשובה היא מצב שבו מדינות ערב מפעילות את נשק הנפט, ומדינות המערב נכנעות לסחטנות ומפעילות לחץ על ישראל לעשות ויתורים שיש בהם כדי לסכן את מהותה ואת ביטחונה. במקרה כזה צריך להבהיר לסחטנים ולנכנעים גם יחד שישראל תפגע במנצלים לרעה את משאבי הנפט ובלית ברירה גם במשאבים אלה עצמם, אם ידחקו אותה לעבר ויתורים שיש בהם יסוד של התאבדות. יש באיום זהיר כזה כדי לקדם את פני הרעה ולמנוע את הצורך בצעדים, ששום צד אינו רוצה בהם.

8. יציבה נחרצת של "ד"ר ג'קיל ומיסטר הייד"

כישלון ההרתעה בדרום לבנון ונגד האינתיפאדות הוא הוכחה מובהקת לצורך לבנות מחדש את ההרתעה הישראלית. אולם – כפי שכבר צוין – ישראל עצמה עומדת בפני הרתעה הולכת ומתחזקת, מה שמחייב הרתעה ישראלית מסוג חדש. הרתעה זו צריכה, ככל הניתן, לא להיות משום גירוי לעוינות, אך יחד עם זאת עליה להרתיע בעילות פעולות עוינות בכל הרמות, כולל, כאמור, הפרות של הסכמי שלום.

אין אפשרות להגיע להרתעה אידיאלית, העונה במלואה על כל הרצוי, אך אפשר להתקרב אליה. לשם כך דרוש, קודם כול, שילוב בין רצון אמת להיות שכן טוב ומיטיב ואולי גם בעל ברית

כפי שהיה ברור לכל מעצבי תורות המדיניות והביטחון של ישראל, ובראשם דוד בן-גוריון, ישראל זקוקה לתמיכה וגם לבעלי-ברית יחד עם שמירה על חופש פעולה

מיטבי. הסיבות לכישלון יכולות להיות העדר יעדים, שנגדם אפשר לכוון הרתעה יעילה (כגון חלק מקבוצות הטרור), טעויות של הצד האחר בהערכת עמדותיה ובחזויה תגובותיה של ישראל, נכונות הצד האחר ליטול על עצמו סיכונים גבוהים עד כדי "איבוד לדעת"¹⁶ ועוד. לכן – וגם כאחד הבסיסים החיוניים להרתעה עצמה – זקוקה ישראל ליכולת ספיגה ושיקום מבחינה פסיכולוגית וחברתית ומבחינה חומרית.

מערכת הביטחון צריכה לפתח כושר לפעולה תכליתית גם לאחר התקפות פתע בהיקף גדול, כולל פגיעות במחסנים, במתקנים ובגיוס המילואים. כמו כן יש להתמודד עם תחום שהוא היום מוזנח מאוד – טראומטיזציה חברתית. כל אלה מחייבים הכנות שהן הרבה מעבר למה שהיה מקובל בעבר בתחומי מל"ח, פס"ח ופיקוד העורף, כולל שילוב מלא של כל גורמי הפעולה לשעת חירום, הכנת חקיקה לשעת חירום ועוד.

11. היערכות לשרשרת של חילופי מהלומות ההולכות ומסלימות

לא קשה לתאר תרחיש היפותטי של התקפה גרעינית או ביולוגית או כימית, ששום מדינה קטנה אינה יכולה להשתקם ממנה. כדי להרתיע מפני התקפה כזאת יש להשיג וליצור דימוי אמין של יכולת וגם נחישות להשמיד את התוקף ואת אלה שסייעו בידו (ואולי גם לפגוע באלה אשר יכלו לעצור אותו ולא עשו כן) גם לאחר ספיגתה

של מכה קטלנית. המינוח המקובל לכך הוא "יכולת מכה שנייה", ועל ישראל לפתח יכולת כזאת ולהקרין נחישות להשתמש בה כאמצעי אחרון ל"עשיית צדק היסטורי".

אולם זהו תרחיש קיצוני שסבירותו מזערית, גם אם דרוש להיערך לקראתו כדי למנוע אותו. תרחיש סביר הרבה יותר הוא של חילופי מהלומות, שהולכות ומסלימות – למשל בעקבות פעולות טרור בגבול הצפון. הריטואל מוכר: ארגון טרור מבצע פיגוע, ישראל מנחיתה מכת גמול, וארגון הטרור מנחית בתגובה התקפת טילים. רק איום לפגוע קשות במנהיגי הארגון וכן במדינות העומדות מאחוריו עשוי למנוע רצף זה של אירועים. מכאן ההכרח לבנות יכולת (ולהקרין נחישות שיכולת זו תופעל) להנחית שרשרת של מכות מדודות היטב כבסיס הכרחי נוסף

בשעת מצוקה לבין הפגנה של יכולת ושל נחישות להיות אויב הפוגע קשה – גם אם בצורה מדודה – בכל תוקפן. מכאן המטפורה של "ד"ר ג'קיל ומיסטר הייד" כמסמלת את שתי הפנים שעל ישראל להפגין: שותפה לשלום וידידה, אך ערוכה וגם נוטה לבצע מעשים קשים, אם פוגעים בה.

הרתעה הייתה אחד היסודות החשובים של תורת הביטחון הקלסית של ישראל, וחשיבותה במקומה עומדת ואף עולה עם החדירה של נשק קוטל המונים לאיזור. לכן דורשת שחיקתה תיקון מהיר, כולל ניצול ויצירה של הזדמנויות לפעולות וכן הצהרות אמינות, שיש בהן כדי לחזקה.

אולם הנסיבות החדשות של שלום כיעד מרכזי יחד עם ההרתעה המופעלת נגד ההרתעה הישראלית מחייבות שינויים

במהות ההרתעה הישראלית. אחדים מהשינויים האלה מפורטים בארבעת הממדים הנידונים להלן.

9. נכונות מופגנת ואמיתית להיהרג ולהרוג בלית ברירה
ממד זה מתייחס למה שמכונה בדרך כלל "חוסן לאומי", אך מבטא בניסוחו החד ביתר בהירות במה מדובר. דרושה נכונות חברתית ופוליטית אמיתית ומופגנת להיהרג ולהרוג – לא כערך בפני עצמו, שכן היהדות והציונות מחויבות לקדושת החיים (בניגוד, למשל, ליסודות מסוימים בפונדמנטליזם המוסלמי), אלא כפוט-

על ישראל להקיף שלא לחתום על הסכמים ועל "בריתות", שיש בהם כדי להגביל מאוד את חופש הפעולה שלה, אלא אם כן התמורה שאנו מקבלים היא גבוהה מאוד, וגם אז דרוש לשמור על גרעין של חופש פעולה, בלי שיהיה בכך משום הפרה בוטה של התחייבויות שישראל לקחה על עצמה

חתימת הסכמי שביתת הנשק ברודוס, 1949

נציאל לשעת מבחן, כאשר להרוג וגם להיהרג חיוניים לקיומה ולשגשוגה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית.

מה שאפשר לראותו כ"מצב פתולוגי", שבו מצויים חלקים של המזרח התיכון, מחייב את ישראל לעמוד במעין תחרות טרגית: מי יכול לשאת ביותר כאב ומי נחוש יותר לגרום כאב לצד שכנגד. אי-עמידה בתחרות האיומה הזאת היא מרשם לפגיעה בנו עד כדי חשש לשקיעה ולהכחדה בשלבים.

הדימוי של מדינה המוכנה להרוג ולהיהרג דורש הפגנה ומימוש בשעת מבחן, שכן הרתעה היא בעיקרה נושא פסיכולוגי-תרבותי, המותנה בדימויים הדדיים, המבוססים על יכולות מופגנות ועל צעדים המקנים לדימויים אמינות מרבית.

10. יכולת ספיגה ושיקום

הרתעה עלולה להיכשל מדי פעם בפעם, גם אם תיבנה באופן

לבנייתה של יכולת הרתעה.

12. ממד פסיכולוגי-חברתי-תרבותי מודגש

אם שואלים אותי מדוע נשחקה יכולת ההרתעה של ישראל, התשובה שלי כוללת חולשות בהפגנת הנכונות לשאת בכאב, אי-הנחתת מכות נגד כאשר הדבר היה דרוש ועוד. אולם במישור עמוק יותר הסיבה היא תפיסה לא נכונה של "הרתעה" כעניין של "יכולות", תוך הזנחת מהותה הפסיכולוגית, החברתית והתרבותית. זהו אינו אלא תחום אחד מיני רבים, שבו שוגה ישראל בשל אי-חשיבה ואי-פעולה במונחים של תהליכים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים. וכאשר ישראל כבר מביאה

בחשבון גורמים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים, היא עושה זאת בצורה לא מקצועית ותוך נטיית יתר לראות את האחר כבעל מערכת מוטיבציות ודרכי חישוב של תועלת-עלות המקבילים בהכרח לאלה שלנו.

הנטייה של ישראל לראות את האחר בצורה לא נכונה ולפעול לפי דימוי מוטעה ומטעה היא טיפוסית למצבים של ממשק בין תרבויות –

במיוחד כאשר נמנעים מלהיעזר במומחים לפסיכולוגיה השוואתית, לאנתרופולוגיה, למדעי החברה ולתרבות ("אני לא צריך מומחים, אני הרי מכיר את הערבים"). במיוחד חמורה הטעות של ייחוס שיקולים מערביים מודרניים ופוסט-מודרניים (כגון קדושת חיי אדם ושימת דגש על שגשוג כלכלי) לעמים לא מערביים, המצויים בשלבים אחרים ובמסלולי התפתחות אחרים. הדבר בא בזמנו לידי ביטוי בוטה בכישלונות של ארצות-הברית במלחמת וייטנאם. מספר דוגמאות משלנו יבהירו את העניין:

● גופי ההערכה לא צפו מראש אפשרות כגון האינתיפאדה הראשונה בגלל ההתעלמות מתהליכים חברתיים השכיחים בקבוצות אתניות, הרואות את עצמן תחת כיבוש זר.

● נכזבה הציפייה שתהליך נמשך של משא-ומתן ושל ויתורים לפלסטינים יביא ליתר אהדה, לאמון הדדי ולנכונות לפשרות. זוהי הטעות החמורה ביותר בקונספציה של תהליך אוסלו.

● מנהלי המשא-ומתן מטעם ישראל הפגינו העדר הבנה פסיכולוגית של ראש הרשות הפלסטינית (שאותה יכלו לרכוש באמצעות כלים מקצועיים מגוונים, המוכרים בעולם, אך שממעיטים להזדקק להם בארץ) – מה שגרם לציפיות שווא ולאסטרטגיה של משא-ומתן, שסופה כישלון חרוץ.

● מקבלי ההחלטות בישראל לא העריכו מראש שהצורה שבה נסוג צה"ל מדרום לבנון תעודד את הפלסטינים לנקוט אמצעים אלימים כמו החיזבאללה ולהקשיח את עמדותיהם.

● נפוצות אצלנו ציפיות חסרות בסיס באשר ליכולת של שיתוף פעולה כלכלי לגשר על עיונות.

לסיכום סעיף זה: תורת הביטחון של ישראל אינה מביאה

בחשבון בצורה נכונה שיקולים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים. מכאן ההכרח הדחוף לפתח חשיבה כזאת כממד מרכזי של אסטרטגיה רבתי "מהפכנית למחצה".

13. בניית דימויים מודעת

דימויים הם גורם מרכזי ביחסים בין מדיניות ועמים – לא פחות ולעיתים אף יותר מאשר "עובדות". הדבר בולט במיוחד בסוגיות כהרתעה ובמשא-ומתן. מכאן שבניית דימויים היא פן של האסטרטגיה רבתי, שחשיבותו הולכת וגדלה.

אין מחלוקת על כך שישראל חלשה מאוד בפן הזה. נכון, מדינה דמוקרטית מתקשה לבנות דימוי של נכונות חברתית רבה לשאת בכאב, כאשר דפוס

ההתנהגות הבולטים לעין מקנים את הרושם ההפוך (המטעה בחלקו). יחד עם זאת, המנהיגות, אנשי המקצוע ודרגי הביצוע יכולים לעשות הרבה לבניית דימויים תכליתיים, אך ישראל מטפלת בנושא זה בצורה שטחית ולעיתים גם פרימיטיבית.

די בדוגמא אחת כדי להמחיש את הטענה הזאת. האזהרות החוזרות ונשנות, המושמעות לקהל הישראלי מפי בכירי ממשל וביטחון בדבר איום

לא קונוונציונלי זה או אחר, מעודדות את האויבים בכוח לפתח יכולות כאלה, הנתפסות כמפילות פחד על ישראל, ובו בזמן מגבירות את החרדה בציבור. כל זאת ללא שום תועלת למניעת איומים כאלה ולהרתעתם (להבדיל משיחות עם מנהיגי מדיניות וגם השמעת אזהרות מנוסחות בזהירות בכלי התקשורת הבינלאומיים).

פן אחר של הממד הנידון, שהוא בעל חשיבות יתרה, עוסק בדימוי של ישראל בדעת הקהל העולמית – ובמיוחד בעיניהם של מי שיש להם השפעה על המדיניות של מדינות החשובות לנו. רק לאחרונה התעוררה ישראל למלוא המשמעות של כלי התקשורת ההמוניים כמעצבים דימויים ודעות ציבור, ועדיין רחוקים אנו מלתת משקל ראוי לעיצוב דעתם של ציבורים חשובים כממד חיוני של אסטרטגיה רבתי ביטחונית-מדינית, שיש להביאה בחשבון גם בפעולות צבאיות, שהן – לכאורה – "טקטיות" ובעלות משמעות מקומית בלבד. הסיבה: "עיני" הטלוויזיה העולמית מגיעות כמעט לכל מקום ומקנות משמעות רבה גם לאירוע אקראי. ה"פתרון" הישראלי הנפוץ – להשאיר את בניית הדימויים ל"הסברה" ול"יחסי ציבור" ולהאשים אותם בהיווצרותם של דימויים שליליים או להטיל על שר זה או אחר נסיעות ללא קץ כדי שיפגוש מנהיגים ו"יסביר" להם את מדיניותה של ישראל – מעיד על אי-הבנת הנושא לעומק. יחסי ציבור והסברה טובים יכולים לעזור, ויש לטפח אותם. אולם במקרים רבים מעשים משפיעים על דימויים יותר מאשר הסברה ויחסי ציבור – יהיו טובים ככל שיהיו. לכן, לפני שעושים פעולה כלשהי – וגם תוך כדי העשייה – יש

- תרחישים שונים של התקפה או איום בהתקפה על-ידי קואליציה מלחמתית גדולה.
- התנגשות בין מדינות ערב לבין עצמן - מה שפותח הזדמנויות למעורבות ישראלית - עקיפה או ישירה, עם או בלי "הזמנה".
- שינויי משטר במדינות כמצרים וטורקיה תוך התחזקות המגמה האנטי ישראלית. לעומת זאת גם ייתכן תרחיש של עליית משטר חדש באיראן, שיהיה פחות עויץ לישראל.
- הסכמי שלום נוספים, המצמצמים את הסכנות הביטחוניות לישראל, אך שיציבותם אינה מובטחת.
- משטר עולמי מתחזק של הגבלות על הנשק, כולל בתחומים שהם משמעותיים מאוד לישראל.
- הפצה של מערכות מידע ונשק חדשות במזרח התיכון, השוחקות את היתרון האיכותי של ישראל.

● ב ע ק ב ו ת

השלמת הנסיגות - בצמוד להסכמי שלום או חד-צדדית: מחסור חמור בשטחי היערכות, אימונים, פריסה, תמרון וספיגה.

מובן שתרחישים אלה יכולים להתמש בשילובים שונים, שיש בהם כדי להגביר את הסכנה - ואת ההזדמנויות - הטמונות בהם לישראל.

15. יכולות פעולה מגוונות וגמישות
הצורך להיערך לקשת רחבה של סכנות ושל הזדמנויות מוביל ישירות להכרח ביכולות פעולה מגוונות וגמישות. להלן רשימה ראשונית, המציגה

יש לכלול את ההתבססות המלאה על טכנולוגיות מתקדמות - בחלקן ייחודיות - ברשימת הממדים של האסטרטגיה רבתי בגלל החשיבות הקריטית של הנושא לעליונות הביטחונית הישראלית לטווח הארוך

טייל אוויר-שטח "סופאי" מתוצרת רפאל

יכולות הדרושות לישראל:

- זרוע ארוכת טווח, כולל יכולת להשמיד מרחוק הן מטרות נקודה הן מטרות שטח. זרוע זו צריכה להיות בעלת יכולת להפעיל כוחות גדולים, יחסית, ומצוידים היטב בשטחים מרוחקים.
- שיפור היכולת להתמודד באמצעות נשק אל-הרג וכן על-ידי אמצעים אחרים ותורות חדשות עם סוגים שונים של תוקפנות חצי אלימה ולא אלימה. מדובר בצורך שהוא חיוני לא רק מבחינה מוסרית-ערכית, אלא גם בשל תרומתו לקידום המשא-ומתן ולשיפור דימויה של ישראל.
- כושר פעולה בשטח בנוי.

להביא בחשבון גם את השפעתה על הדימוי שמקרינה ישראל. אין זה בהכרח שיקול מכריע, אך משקלו אינו מבוטל כלל ועיקר, ולעיתים הוא רב מאוד ואף מכריע. יש לכך השלכות רבות ומוזנחות עדיין הן על תכנון פעולות והן על ניהולן בזמן אמיתי - נוסף על ההשלכות שיש לכך ביחס לחשיבה האסטרטגית המדינית-ביטחונית בכללותה.

14. היערכות לתרחישים שונים של התנגשויות הזדמנויות

על ישראל להיערך לקראת מגוון רחב של צורות אלימות והתקפה ושל הזדמנויות מגוונות. להלן דוגמאות אחדות לתרחישים שונים, שאחדים מהם כבר הוזכרו בהקשרים אחרים:

- התגברות של מה שמכונה אצלנו "טרור אסטרטגי", דהיינו טרור בהיקף ובאמצעים שיש בהם כדי לפגוע בישראל באופן מהותי - בין היתר מבחינה פסיכולוגית וחברתית.

● צורות שונות של התקפות מוגבלות מרחוק, דוגמת ירי הטילים מעיראק בזמן מלחמת המפרץ - עם או בלי הסלמה כמותית ואיכותית.

● צורות שונות של מרי אזרחי לא אלים, כגון התנגדות פסיבית,¹⁷ מצעדים, שיגור אוניות פליטים וחסימות כבישים באמצעות נשים וילדים. כל אלה מול מצלמותיהן של רשתות הטלוויזיה מכל העולם.

● "התקפות אינפורמציה" בהיקף גדול וברמת מקצועית גבוהה.

● הגבלת חופש הפעולה של ישראל בעקבות מעורבות הולכת וגוברת של גורמים בינלאומיים.

- הפעלת לחץ כלכלי ומדיני כבד על ישראל, בין השאר בגלל הפעלת "נשק הנפט" הערבי בצורה מתוככמת.
- ירידה ממשית במעורבות של ארצות-הברית במזרח התיכון, ובכלל זה בתמיכתה בישראל.
- איום אמין למחצה לתקוף את ישראל בנשק לא קונוונציונלי.
- השתלבות הערבים אזרחי ישראל בפעולות איבה נגד המדינה.
- התנגשות קשות עם מתיישבים בזמן פינוי שטחים ויישובים.
- הפרות בוטות של הסכמי השלום.

● יכולת פעולה עם חתימה נמוכה – ובנסיבות מיוחדות גם ללא חתימה כלל.
● יכולת לקיים "מחיצות" כמעט הרמטיות – גם לאורך קווים ארוכים, יחסית.

● כושר משופר בניהול לוחמה נגד גרילה.
● תהליכי החלטה "מהפכניים" בחלקם, המאפשרים יתר גמישות גם בניהול פעולות בזמן אמיתי, החל מהיעזרות רבה במחשבים לניהול שדה הקרב (כולל היבשתי) וגמור ביכולת הדרג המדיני להנחות פעולות צבאיות תוך כדי מהלך.

מובן שאין זה ריאלי לדרוש שצה"ל יגיע ליכולת אופטימלית בכל צורה של התנגשות ושל שימוש בכוח. לכן ממחיש ממד זה את אשר נאמר על כלל מרכיבי האסטרטגיה רבתי: יש להגיע לרמת "ביניים" במגוון גדול של יכולות פעולה יחד עם גמישות והיערכות מראש לשיפור רב של יכולות נבחרות לאור ההתפתחויות בשטח והעדיפויות שייקבעו בעזרת תהליכי למידה.

דרישה זו מטילה מעמסה כבדה על מערכת הביטחון בכלל ועל הכוחות הלוחמים בפרט. למשל, קשה מאוד לבנות כוחות שיהיו בנויים ומאומנים גם למלחמה בעצימות גבוהה וגם למלחמה בעצימות נמוכה ולפעולות שיטור מול מרי אזרחי. מכאן הדילמה, האם לפתח ולהצטייד בכלים ולבנות כוחות ייעודיים לסוגי משימות נבחרות מעטות, שאותן יוכלו לבצע בצורה מעולה, או לבנות כוחות, שיהיו מצוידים ומאומנים לביצוע קשת רחבה של משימות, אך באיכות פחותה. מובן, שאין "פתרון בית-ספר" כוללני, אלא יש להחליט על מידת הפיתוח למעשה של כל יכולת לאור הערכות מצב דינמיות עכשוויות וארוכות טווח כאחת, במשולב עם שיקולי תועלת-עלות-סיכון.

16. התבססות מלאה על טכנולוגיה מתקדמת, בחלקה ייחודית

יש לכלול את ההתבססות המלאה על טכנולוגיות מתקדמות – בחלקן ייחודיות – ברשימת הממדים של האסטרטגיה רבתי בגלל החשיבות הקריטית של הנושא לעליונות הביטחונית הישראלית לטווח הארוך. חיונית במיוחד היא השגתן של קפיצות מדרגה טכנולוגיות – למשל בתחומים הבאים: זיהוי מטרות בזמן אמת, ניהול קרבות בשטח בנוי, נשק אל-הרג, יכולת פגיעה והשמדה נקודתית מדויקת וכן בהיקף גדול מרחוק, מלחמת אינפורמציה, כלי מלחמה לא מאוישים גם לקרב היבשה וכן מערכות שליטה ובקרה, שיאפשרו – בין היתר – שליטה טובה יותר של הדרג המדיני על הפעולות בשטח.

עם זאת יש להדגיש ששום טכנולוגיה הנראית באופק אינה באה במקום לוחמים מעולים. אלה ימשיכו להיות חיוניים, אלא שיש להעמיד לרשותם מגוון של אמצעים טכנולוגיים מתקדמים על מנת להגיע לגמישות פעולה וכן ל"קרב משולב" מטיפוסים חדשים.

17. מדיניות מכבדת ומקרבת כלפי גורמי האיסלאם

הממד של "מדיניות מכבדת ומקרבת כלפי גורמי האיסלאם"

מעביר אותנו לחלק מהותי אחר של האסטרטגיה רבתי – החלק העוסק בעקרונות המדיניות המוצעים. ולא בכדי מתחיל אני תת-סדרה זו במדיניות כלפי גורמי האיסלאם, שכן דרדורו של הסכסוך הישראלי-ערבי למעין "מלחמת דתות" הוא אחת האפשרויות החמורות ביותר, ואין הופעתם של טרוריסטים מתאבדים אלא רמז קל לצפון בנתיב הזה.

לכן מצווה ישראל על מאמץ מרבי להגיע ליחסים טובים עם מרב גורמי האיסלאם. הדבר מחייב, בין השאר: הפגנת כבוד לאיסלאם ולסמליו על-ידי המנהיגות של מדינת ישראל והימנעות מוחלטת מסימני עוינות והתנגדות לאיסלאם כדת; מניעת כל פגיעה בסמלים ובאתרים דתיים; מתן עדיפות לשיתוף פעולה עם מדינות מוסלמיות, ככל שהדבר ניתן; קידום שיח תרבותי-דתי עם גורמים איסלאמיים וכיצא באלה.

אלה צעדים שקל, יחסית, ליישם, וישראל אף נוקטת אותם – גם אם יש הרבה מה לשפר ולהוסיף. סוגיה סבוכה הרבה יותר נוגעת למקומות הקדושים לאיסלאם בירושלים. שליטה ישראלית-יהודית, ולו פורמלית וחלקית בלבד, על מסגד אל-אקצא נתפסת על-ידי המוסלמים בהכרח כהתגרות באיסלאם. לכן בראייה של אסטרטגיה רבתי הכרחי להעביר ככל הניתן את השליטה הסמלית, המעשית והביטחונית במקומות החשובים לאיסלאם לידיים מוסלמיות (לא בהכרח פלסטיניות) ובכך לאפשר שיפור ביחסים בין ישראל לעולם האיסלאם.

אני מבקש להדגיש את הצורך לפעול בנושא ירושלים – ובמיוחד בנושא המקומות הקדושים לאיסלאם שבתחומה – מתוך ראייה ארוכת טווח של היחסים בין ישראל לאיסלאם ולא רק מתוך הזווית הצרה יותר של תהליך השלום עם הפלסטינים.

18. המדיניות כלפי המיעוטים

בגלל חשיבותה הביטחונית הגדולה יש לכלול את המדיניות כלפי המיעוטים במדינת ישראל במסגרת האסטרטגיה רבתי. (הנושא חשוב ביותר גם משיקולים של ערכים ודמוקרטיה, מוסר וציונות, משק וחברה – אך אלה אינם מעניינה של עבודה זו). אכן מדהימה העובדה שמדינת ישראל לא פיתחה ומימשה עד כה מדיניות כזאת, וכך החמיצה הזדמנויות וגרמה להיווצרות תהליכים, שקשה יותר להתמודד איתם.

מדובר בנושא מורכב, שעמידה על עיקריו דורשת מאמר בפני עצמו. אולם כדי לתת לפחות תוכן-מה למהותו של ממד זה של האסטרטגיה רבתי, אמנה מספר ראשי פרקים של המדיניות הדרושה:

● שילוב בין מהותה היהודית-ציונית של מדינת ישראל לבין ערכי דמוקרטיה ושוויון זכויות של כל האזרחים, כולל בהקצאה של משאבי המדינה (להבדיל ממשאבי העם היהודי המושקעים בישראל), השתתפות בסגל המינהל הציבורי, ייצוג בממשלה, חובת שירות לאומי ועם הזמן גם שירות בצבא.

● ניהול מדיניות דמוגרפית והתיישבותית, המבטיחה את מהותה היהודית-ציונית של ישראל יחד עם מתן מענה מלא לצרכים של המיעוטים.

- מתן אוטונומיה תרבותית למיעוטים תוך הכרה מלאה בסמליהם, במקביל להעמקת מהותה היהודית-ציונית של ישראל, ככל שהמצב יאפשר זאת.
- פלסטינים שלא יהיו מעוניינים בשילוב מלא, הכולל את החובה לשירות לאומי, יוכלו לבחור באזרחות של המדינה הפלסטינית, תוך שנשמרים זכויותיהם כתושבי קבע בישראל.
- השקעת מאמצים רבים לקידום המיעוטים מבחינה כלכלית וחברתית.
- טיפוח האפשרויות לגשר בין ישראל למדינות ערב בעזרת המיעוטים ומנהיגיהם.
- את כל אלה יש להגשים תוך מאבק נחוש בפעולות חתרנות אלימות וגם בהסתה לפעולות איבה אלימות נגד ישראל מצד בני מיעוטים.

19. הידוק היחסים עם

האיחוד האירופי

מדיניות החוץ של ישראל מעדיפה באופן מסורתי שיתוף פעולה מדיני עם ארה"ב על פני שיתוף פעולה מדיני עם אירופה. יש לכך - כמובן - קשר לעמדה הצוננת שמפגינות רבות ממדינות אירופה כלפי ישראל. אבל האיחוד האירופי הולך ומתחזק, וגדולה ההסתברות שיתפתח לגורם מדיני וביטחוני בעל משקל רב במזרח התיכון. במקביל יש לקחת בחשבון שארה"ב עלולה לצמצם את מעורבותה באזור ולהעביר את מוקד התעניינותה לאסיה. אם תתמש אפשרות זו, הרי חשיבותו של

האיחוד האירופי רק תגדל באזורנו - בין היתר כמתווך בין ישראל לערבים - ויש להיערך מראש לכך.

20. היחסים עם היישות/מדינה הפלסטינית

אסטרטגיה רבתי אינה עונה על השאלה "מה לעשות עכשיו", אך היא מספקת "מצפנים" מחשבתיים-תכנוניים שניתן ודרוש ליישם מהכרעות שוטפות. באשר לנושא הפלסטיני, האסטרטגיה רבתי המוצעת מציגה שלוש גישות ארוכות טווח, הצריכות להנחות - לפחות חלקית - הכרעות שוטפות:

1. לצד ישראל קמה מדינה פלסטינית "רגועה" תוך הסכמים עם ישראל. מדינה כזאת צריכה להיות בת-קיימא

מבחינה כלכלית, דמוגרפית וכלכלית ונוטה לדורקיום עם ישראל, לאחר שזו נתנה מענה לצרכים הערכיים-סמליים של הפלסטינים, למשל בנוגע לירושלים. כדי לממש אפשרות זו יהיה צורך לנקוט צעדים שיבטיחו למדינה הפלסטינית תנאים המאפשרים קיום ויציבות פנימית. לצעדים כאלה יש השלכות רבות - בין היתר על יחסיה עם ישראל ועם ירדן - שלא כאן המקום לפרטן.¹⁸

2. ישראל מתנתקת באופן חד-צדדי מהשטחים - באמצעות נסיגה לקווים שהיא קובעת על דעת עצמה - ולצידה קמה מדינה פלסטינית, הנעה בין בניית שיתוף פעולה עם ישראל לבין עוינות. בין שתי המדינות מוקם חיץ מסוג חדש, הן פסיבי והן אקטיבי, המאפשר שליטה טובה על מעבר של אנשים ושל מוצרים.¹⁹

3. י ש ר א ל

מחישה את קריסתה של היישות הפלסטינית או, לחלופין, צופה באדישות בהתפתחות כזאת, תוך כדי גרימת תמורות גיאו-אסטרטגיות ואחרות, היוצרות "מצב חדש", המוערך כעדיף לישראל נוכח אי-האפשרות להגיע להסדר עם היישות.

חלופות אלה ואחרות צריכות להילקח בחשבון בהחלטות ובפעולות שוטפות ודורשות הכנה של כלי פעולה מתאימים, כאשר ההחלטה באיזה כיוון על ישראל ללכת יכולה להידחות - או להתקבל - לאור

ההתפתחויות הלכה למעשה. אך אין לשעבד את המהלכים כלפי הפלסטינים לשיקולים עכשוויים בלבד, ללא עיבוד חלופות ארוכות טווח והיערכות לקראתן, כמומחש בנאמר לעיל, כממד חיוני באסטרטגיה רבתי "חצי מהפכנית".

21. מעמד בינלאומי

על ישראל לחזק את מעמדה הבינלאומי - בין היתר באמצעות הגברת תרומתה לפתרון בעיות כלל-עולמיות. לכך השלכות רבות, למשל ביחס לעמדות שנוקטת ישראל בדיונים באומות המאוחדות בסוגיות עולמיות. בממד זה נועד תפקיד חשוב לפעולה משולבת עם העם יהודי,²⁰ תוך הגברת

אוקטובר 2000 - תושבי כפר-קאסם מזדהים עם האינתיפאדה

בגלל חשיבותה הביטחונית הגדולה יש לכלול את המדיניות כלפי המיעוטים במדינת ישראל במסגרת האסטרטגיה רבתי

התרומה של העם היהודי ושל היהדות לסוגיות כלל-אנושיות – ביוזמתה ובהנהגתה של ישראל.

22. ביטחון זה לא הכול

במדינה כישראל מותנה ביטחון לאומי ארוך טווח במדיניות חברתית, בטיפוח סולידריות, במערכת חינוך מפותחת, בכלכלה משגשגת ובתרבות פורחת. כל אלה הם בסיסים חיוניים ומרכיבים מרכזיים של הביטחון הלאומי. לכן על מערכת הביטחון להשתלב בכלל המעשה הלאומי ולהרים תרומה לקידום של יעדים רבים, החורגים מנושאי הביטחון במובן הצר יותר. זה הדין, בין השאר, לגבי חינוך ערכי והכשרה מקצועית, לגבי קירוב לבבות, חיזוק הסולידריות החברתית, פיתוח התשתיות ועוד.

23. גישה כלכלית/משאבית קפדנית

האסטרטגיה רבת המוצעת – על כל ממדיה – וכן כלל התורה המדינית-ביטחונית צריכות להתכנס במסגרת כלכלית ותקציבית ריאלי, ההולמת את יכולתה של מדינת ישראל על צרכיה המרובים. זה הדין ביחס למשאבים אחרים, כגון כוח אדם איכותי. מכאן ההכרח בגישה קפדנית של אומדני עלות-תועלת ומודעות תמחירית בכל דרגי ההחלטה ושלבי הביצוע. כממד חיוני של אסטרטגיה רבת יחד עם זאת, כאשר מביאים בחשבון "הערכות נטו", המעמידות את צורכי הביטחון של ישראל לעומת היכולות והכוונות הריאליות של אויבים בכוח, שגם הן מוגבלות, וכן את המשמעויות של הסכמים ושל הסדרי שלום – גם אם יציבותם אינה מובטחת – ניתן גם ניתוח להתקדם במימוש בררני ומדוד של הממדים השונים בקנה מידה העונה על הצרכים האמיתיים.

יתר על כן, בתחומים רבים אפשר להגיע להישגים ממשיים תוך עלויות מוגבלות, ויש בחלק מההמלצות גם כדי להביא כעבור זמן לצמצומים ניכרים בסעיפים חשובים של תקציב הביטחון בנושאים המתיישנים עם המעבר לתורת ביטחון חדשה בחלקה. אומנם המעבר לתורה מדינית-ביטחונית חדשה כרוך בהגדלה זמנית של תקציבי הביטחון, שכן אין להזניח את הקיים כל עוד החדש אינו מוכן לפעולה, אך יחד עם זאת נוטה אני לדעה, שתוך מודעות מלאה לממדי העלות של כל החלטה, תוך יצירתיות בפיתוח אמצעים ותורות ותוך נכונות ל"הרס יוצר", ניתן גם ניתוח מבחינה כלכלית/משאבית להתקדם בכיוונים המוצעים תוך סדרי קדימה שיש, כפי שכבר צוין, להתאימם להתפתחויות. המגבלה החמורה האמיתית היא ביכולת חדשנות הלכה

למעשה – אך זהו משאב גמיש, התלוי במידה רבה ברצון שלנו ובהכרה בדבר ההכרח בחצי מהפכה בתורה המדינית-

ביטחונית ובאסטרטגיות רבתי של ישראל.

* * *

בין שהממדים המוצעים יתקבלו בעניין ובתמיכה ובין שייתקלו בביקורת ובהתנגדות, קורא אני להסכמה על עצם הצורך לעבד אסטרטגיה רבתי מדינית-ביטחונית לישראל תוך התבססות על הקיים יחד עם חדשנות ו"הרס יוצר". אך לשם כך דרושים בעלי מקצוע, יחידות מטה ברמה גבוהה וכן מדינאים בעלי "ראש אסטרטגי". כמו כן יש צורך ב"תרבות החלטה" הקשובה יותר לחשיבה מקצועית וגם אבסטרקטית, כוללנית, עמוקה, וארוכת טווח כבסיס הכרחי למעשה תכליתי.

צעד חשוב בכיוון הדרוש נעשה עם הפעלתה של המועצה לביטחון לאומי, אלא שעתידיה, כאמור, עוד לא ברור, וגם אין בה די. במיוחד בולט לעין העדרן של יחידות מטה אסטרטגיות

ליד שר הביטחון ובצורה שונה ליד השר לביטחון פנים (וכן ליד מרבית השרים האחרים, אך זה נושא אחר, הגם שהוא חשוב לטיבן של החלטות בעלות השלכות מדיניות-ביטחוניות ארוכות טווח). אולם גם במצב הנתון אפשר להתקדם לפיתוח אסטרטגיה רבתי משופרת כרובד חיוני בעיבודה של תורה מדינית-ביטחונית "חצי מהפכנית" על בסיס הידע והניסיון הקיימים.

הדרך המעשית ביותר להתקדם בכיוון המוצע היא – קרוב לוודאי ובהמשך להתחלות שנעשו בכיוון הזה – להקים צוות עבודה שיכלול, למשל, 20 מבעלי החשיבה והניסיון הטובים ביותר הן במערכת הביטחון והן מחוצה לה. צוות זה, שיפעל

במתואם ובמשולב עם המועצה לביטחון לאומי, יתמסר במשך מספר שבועות לניסוח טיוטה ראשונית של תורה מדינית-ביטחונית חדשה-ישנה, שתכלול את הרובד של האסטרטגיה רבתי.

הניסיון שנצבר בתחום זה מלמד שהדבר אפשרי ויכול להפיק תוצאות חשובות. אך דרוש מאמץ מרוכז של אנשים טובים מאוד תוך הוצאתם מהפעילות השוטפת – מהלך שהוא קשה למערכת עמוסה מאוד, הנוטה להפגין ספקנות ביחס ל"תרגילי חשיבה" וגם חשש מפני מסקנות העלויות לפגוע באינטרסים מוקנים ובדוגמות חצי מקודשות.

החשש הזה אינו משולל יסוד, שכן ברור מראש שאסטרטגיה רבתי חדשה תחייב שינויים של ממש במבנה של גופי הביטחון ובהקצאת המשאבים ביניהם. אולם אם לא נשכיל לקדם את הבאות על-ידי פיתוח תורה מדינית-ביטחונית, כולל אסטרטגיה

**ברור מראש שאסטרטגיה רבתי
חדשה תחייב שינויים של ממש
מבנה של גופי הביטחון ובהקצאת
המשאבים ביניהם. אולם אם לא
נשכיל לקדם את הבאות על-ידי
פיתוח תורה מדינית-ביטחונית, כולל
אסטרטגיה רבתי, "חצי מהפכנית"
ומימושה הלכה למעשה, אזי
מובטחים לנו כישלונות והחמצות,
שעלותם תלך ותגדל.
בנו תלוי הדבר**

רבתי, "חצי מהפכנית" ומימושה הלכה למעשה, אזי מובטחים לנו כישלונות והחמצות, שעלותם תלך ותגדל. בנו תלוי הדבר.

הערות

1. אחדים מהנושאים הוצגו בחלקם בצורה היולית בכנס של מרכז ב"סא בפברואר 1999 ולאחר מכן במאמרי "אסטרטגיה רבתי לעידן של חצי שלום", שפורסם בתוך **אסטרטגיה רבתי לישראל: דיונים בביטחון לאומי**, מרכז ב"סא למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן, נובמבר 1999, עמ' 17-24.
2. ראו את מאמרי "בין שגשוג לשקיעה - והרשות נתונה: עתיד ישראל כמדינה יהודית-ציונית", **כיוונים**, חוברת 3, אוקטובר 2000, עמ' 83-109.
3. ראו למשל:

National Intelligence Council, **Global Trends 2015: A Dialogue about the Future with Nongovernment Experts** (Washington, DC: CIA), December 2000, <http://cia.gov/cia/publications>.

4. זאת בהמשך לספרי **אסטרטגיה רבתי לישראל** (ירושלים, אקדמון), 1989. מרכיב אחר של העבודה מוצג במאמרי "בסיסים פנימיים לביטחון הלאומי של מדינת ישראל", **מסמן עבודה, כנס הרצליה על מאזן החוסן והביטחון הלאומי**, הרצליה, דצמבר 2000, העומד להתפרסם בספר הכנס.
5. עומדת השאלה מהן הסיבות לפיגור הזה. מבלי להעמיק כאן לניתוח פסיכולוגי, ארגוני, פוליטי ותרבותי - מה עוד שחסרים עדיין המחקרים הדרושים לכך - נדמה לי שהסיבות הן, בין השאר: מעמסה רבה בטיפול בבעיות שוטפות; מעבר תקופתי בין תחושה של הצלחה, המקנה את ההרגשה שאין צורך בבדק בית יסודי, לבין תחושת משבר, שלא משאירה משאבי תשומת לב ומרץ בבדק בית של ממש; פיגור בהוראתם של תורת ביטחון ושל תכנון מדיניות; הדעה הנפוצה שבגלל קצב השינויים אין מקום לחשיבה ארוכת טווח; העדר היכרות עם מתודולוגיות להתמודדות עם איודאות, תרבות של "עשייה", המזלזלת ב"מחשבה אינטלקטואלית" ו"מופשטת", החיונית לעיצוב מדיניות ארוכת טווח; מזיגה בין דבקות בפרקים לבין דוגמטיות וקיפאון מחשבתי יחד עם חילוקי דעות המטילים "וטו" על מחשבה מחדש בנושאים חשובים לא מעטים; צורכי שאייות ומידור, המקשים על זרימת רעיונות חדשים; ריבוי של אינטרסים ארגוניים, החוששים מ"מחשבה מחדש"; מבנה פוליטי-ממשלתי וארגוני-פוליטי המקשה מאוד על קידום ראייה כוללת.

6. במאמר זה משתמש אני במושג "מזרח תיכון" במובנו המורחב, והוא כולל גם חלקים ממערב אסיה, ובמיוחד את איראן, ואת מרבית צפון אפריקה.
7. ראו: ראובן פדהצור, **ניצחון המבוכה: מדיניות ממשלת אשכול**

בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, תל-אביב, ביתן ויד טבנקין, 1996.
8. ראו: שלמה גזית, **פתאים במלחודת: 30 שנות מדיניות ישראל בשטחים**, תל-אביב, זמורה ביתן, 1999. לדעתי יש להוסיף עוד כהנה וכהנה לליקויים במדיניות ישראל, שנידונים בצורה מאלפת בספר.

9. אני מתכוון למועצה לביטחון לאומי, שהוקמה לאחר דחיות רבות וניסיונות נפל על-פי החלטת ממשלה מספר 4889 מיום 7 במרס 1999. אלא שלמרות התחלות מבטיחות מאוד עתידה אינו ברור. אגף התכנון של צה"ל, שהוקם לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולאחר שהצעות קודמות להקמתו נדחו, ממלא תפקידים חשובים, אך מעצם מהותו ומיקומו - ובגלל הלחצים שבהם הוא נתון - אין הוא יכול ואין זה מתפקידו לענות על צורכי החשיבה והתכנון המדיני-ביטחוני ברמה הכלל-לאומית.

10. מבלי להיכנס במאמר קצר זה לעובי הקורה, חשוב לעמוד על שלוש עובדות יסוד החשובות מאוד לישראל:

א. פונדמנטליזם בצורתו הנוכחית הוא תופעה חסרת תקדים, המשלבת מודרניות עם התנגדות למודרניות.

ב. גם אם נדחה השערות בדבר "מלחמת תרבויות" עולמית צפויה, הרי העימות של ישראל עם מדינות ערב צופן בתוכו יסודות תרבותיים-דתיים.

ג. ישראל היא בחזקת איזור ספר בין אזורי הרגיעה במערב לאזורים של איי-ציונות ביטחונית במזרח התיכון. כתוצאה מכך היא חשופה לחצים

סותרים.

שלושת ספרי היסוד הדנים בנקודות האלה, לפי הסדר, הם:

Shmuel N. Eisenstadt, **Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution: The Jacobin Dimension of Modernity**, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1999; Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**, New York, Simon & Schuster, 1996; Max Singer and Aaron Wildavsky, **The Real World Order: Zones of Peace / Zones of Turmoil**, Revised Edition, Chatham, NJ, Chatham House, 1996

11. במאמר זה נמנע אני מסוגיות מתודולוגיות העוסקות בחשיבה של אסטרטגיה רבתי, אך לא אסתיר את הערכתי שהגופים הישראליים המעטים והעמוסים בבעיות שוטפות, המופקדים על תכנון ביטחוני ומדיני, לוקים, בין השאר, במחסור בידע מקצועי-מתודולוגי חיוני. זה הדין, למשל, בכל הנוגע להתמודדות עם איודאות, כולל התמודדות עם אפשרויות שמעבר לחשיבה. ראו את מאמרי:

"Beyond Uncertainty: Facing the Inconceivable", **Technological Forecasting and Social Change**, Vol. 62, No. 1 & 2, August/September 1999, pp. 151-153

12. במינוח טכני מדובר ב "visual agnosia". ראו:

Stephen M. Kosslyn and Olivier Koenig, **Wet Mind: The New Cognitive Neuroscience**, New York, Free Press, 1992, pp. 111-113

13. בכנס הרצליה על "מאזן החוסן והביטחון הלאומי", שהתקיים בדצמבר 2000, שאלתי במליאה את אחד המופקדים על הערכות מצב, האם הוכנו עבודות על פוטנציאל ההתפתחות של מדינה פלסטינית כאחד הבסיסים החיוניים למשא-זמתן שהתקיים באותו זמן-התשובה, שניתנה בנוכחות כ-300 באי הכנס, כולל בכירים במערכת הביטחון, הייתה: "אכן, זה חשוב, אך אין לנו זמן לכך". האמת היא שלא הופתעתי מהתשובה, וגם הערכתית את גילוי הלב. אך מה שהדהים אותי היה שאיש בציבור לא קם וזעק נוכח המצב העגום הזה. נראה שלא זו בלבד שחסרות הערכות חיוניות, אלא שהעדרן מתקבל כמובן מאליו הן על-ידי בכירי מערכת הביטחון והן על-ידי הקברניטים. זה הדין גם כאשר עומדות על הפרק הכרעות קריטיות, הקובעות במידה ממשית את עתידה הביטחוני של ישראל. זה מצב הדורש שינוי מהפכני (ולא חצי מהפכני).

14. באנגלית אומר:

"Common sense is no good for uncommon problems".

15. ראו: אבי קובר, **הכרעה: הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-**

1982, תל-אביב, הוצאת מערכות, 1995

16. כפי שנדון בספרי **מדינות מטורפות: פנטזים וטרור כבעיה ביטחונית**,

תל-אביב, מערכות, 1973

17. בדיונים שונים, כולל פומביים, אומרים המעריכים ש"הפלסטינים אינם בנויים להתנגדות פסיבית אזרחית". זוכר אני התבטאויות מקבילות ש"הערבים לעולם לא יפתיעו אותנו", "הערבים אינם בנויים להתקפות התאבדות" וכד' - ודי בכך כדי להזהיר בפני קיבעון מחשבתי נמשך על מה שהערבים מסוגלים או לא מסוגלים לעשות.

18. ראו את מאמרי "ישראל, מדינה פלסטינית והמזרח התיכון:

פוטנציאל לסכום פלוס", **נתיב**, גיליון 2(67), מארס 1999, עמ' 50-56

19. דיון ממצה מוצג בספרו של דן שיפטן, **כוך ההפרדה: ישראל והיישות**

הפלסטינית, חיפה, אוניברסיטת חיפה ותל-אביב: זמורה ביתן, 1999

20. ראו את מאמרי "אקדמה למדיניות עם יהודי", **כיוונים חדשים**, גיליון

מס' 1, דצמבר 1999, עמ' 22-42

